

Райна Княгиня
Автобиография

БЪЛГАРСКА **ИСТОРИЯ**

© Райна Княгиня, *автор*

© Антон Оруц, *коректор*

© Николема Карайончева, *графично оформление и корица*

„БИ 93“ ООД
София, 2018 г.

ISBN: 978-619-91076-1-4

Райна Княгиня
Автобиография

София
2018

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор 6

I

МОЕТО ВЪЗПИТАНИЕ И СЛУЖЕНЕ
НА РОДИНАТА 10

II

ПАНАГЮРСКОТО ВЪСТАНИЕ И
УЧАСТИЕТО МИ В НЕГО 19

III

СЕТНИНИТЕ НА ВЪСТАНИЕТО И
МОЯТА ПО-НАТАТЪШНА СЪДБА 34

Прегговор

В началото на Възраждането се появяват първите български автобиографични книги. И ако Софроний Врачански с „Житие и страдания грешнаго Софрония“ е първият българин, написал такава творба, то Райна (с рождено име Райкя) Попгеоргиева Футекова, наречена Райна Княгиня, гържи първенството в това сред българките. Докато Софроний описва своя бурен и изпълнен с превратности живот сам и по своя инициатива, то Райна подготвя своята „Автобиография“ за руските читатели и по заявка на Славянския благотворителен комитет в Москва. Книгата е издадена на руски, малко повече от година след Априлското въстание, в „едноверната и едноплеменната“ Русия, както авторката сама нарича империята.

Когато е създавала своята автобиография, Райна Княгиня не е могла да знае за водещата роля на американския консул Юджийн Скайлър, осигурил в затвора достъп до нея на журналиста Джанюариъс Макгахан от лондонския вестник „Дейли нюз“. Не е могла да знае и как преди повече от 140 години цяла Европа научава за делата ѝ чрез неговия невероятен разказ, озаглавен „Царицата на българите“. В книгата ѝ не е назован пряко и руският консул княз Церетелев, чиито активни действия в защита на българите осигуряват руската подкрепа.

Автобиографията на Райна Княгиня обаче е особено ценна, защото е плод на непосредствените ѝ впечатления от събитията преди и по време на Априлското въстание – на нея, будната и интелигентна девойка, избрана от своите съграждани да учи, за да стане учи-

телка на техните деца. Изпратена е да продължи обучението си в най-висшето тогава училище в България – петкласната гимназия в Стара Загора, която тя завършва за 4 години с отличен успех. След завръщането си в родния град Райна Футекова е назначена за главна учителка в местното девическо училище.

Унизителното положение на българите и многогодишната гавра с тях от страна на техните поробители са описани с много болка в „Автобиографията“. Особено чувствителна е Райна към систематичните опити на турците да ограничат и отслабят повсеместния и водещ стремеж на народа ни към образование – „Училищата ни станаха втора потребност след нащъщия хляб“. Ясно изразеното веруя на Райна Княгиня е, че ако бъдат въоръжени със знание, българите вече не са рая – те са прогледнали за света и естествено са пожелали своята свобода.

Като учителка в предосвободителната епоха, тя енергично развива просветна и родолюбива дейност и освен това основава първото женско благотворително дружество в Панагюрище. Високо ценена от своите съграждани и от водачите на революционното движение, на Райна Княгиня се възлага и тя ушива знамето на въстанието.

Народният възторг от свободата и последвалият разгром, придружен с убийства, грабежи и издевателства над беззащитното мирно население, над деца и старци, са предадени точно и вярно от очевидеца, сам претърпял много. Така завършва и „Автобиографията“.

Няколко гumi и за живота на Райна Княгиня след Освобождението. Завършила акушерство в Русия, тя се завръща в България и е назначена за директор на Търновската девическа гимназия, където се отдава на

мирна, просветна дейност. По-късно се завръща в Панагюрище и сключва брак с панагюреца Васил Дипчев, учител и един от ръководителите на въстанието в Брацигово. Двамата имат петима синове. Васил Дипчев е избран за кмет на Панагюрище, а след това и за депутат, което е и причината семейството да се премести в София.

Райна Дипчева остава рано вдовица с многобройната си челяд и е принудена да се върне към акушерството. Като единствената дипломирана акушерка в началото на миналия век, тя е канена да практикува в посолствата и при по-заможните българи. Пред тях излага идеята си за създаване на „Майчин дом“, реализирана с помощта на княгиня Елеонора. В същото време тя съвсем безкористно акушира на бедните жени от своя квартал Банишора и от съседното село Орланговци чак до смъртта си през 1917 г. на 61-годишна възраст.

Трябва да отбележим, че интересът към видните наши възрожденци избуява с пълна сила в началото на 30-те години на миналия век. Тогава България започва да се отърсва от катастрофалните последици от Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война и търси опора в близкото героично минало. Плакатите „Нашите будители“ и „Райна Княгиня“ със знамето и сабя в ръка, подпечатани с печатите на Министерството на вътрешните работи, Министерството на войната и Министерството на народното просвещение, са разпространени в тези учреждения и в цяла България. Те са запазени в нашия рог от Иван Филев – първият председател на Родовия комитет „Райна Княгиня“.

Тогава, през 1935 г., е преведена и издадена автобиографията ѝ. А една година по-рано благодарните жени

от село Орландовци погемат инициатива и сменят името му на село Райна Княгиня! Но за кратко...

Райна Княгиня остава събирателният образ на родолюбието и саможертвата на българката, на нейната красота и добродетели, на нейната всеотдаденост към Отечеството, към семейството, а също така – на известната българска майчина обич и привързаност към професията.

Здравчо Здравчев
Председател на Родовия комитет „Райна Княгиня“
и правнук на героинята

I

МОЕТО ВЪЗПИТАНИЕ И СЛУЖЕНЕ НА РОДИНАТА

Родена съм на 6 януари 1856 г. в Панагюрище, малко градче в Северозападна Тракия, което отстои от Пловдив на 64 километра и от Татар Пазарджик – на 42. Детството си прекарах в дома на моите родители, които, по патриархален обичай, изпитваха към мене особена обич като към първородна рожба и полагаха най-големи грижи за моето възпитание. На седемгодишна възраст вече ме изпратиха на училище, където твърде скоро спечелих благоразположението на тогавашната учителка, монахинята Елисавета, по следните причини.

По това време, както е известно на всички, съществуваша твърде лоши методи на първоначалното обучение. Децата често трябваше да се борят цяло полугодие и повече с азбуката, която по този начин беше за тях първата сериозна пречка. Аз някак си успях да я изуча за по-малко от месец и затова представлявах в това отношение единственото изключение от кръга на моите връстници. Тази успешна стъпка, посрещаната благосклонно от учителката и родителите ми, оказа благотворно влияние върху моите по-нататъшни старания и аз постоянно изпреварвах моите дружки. Поради това всяка година на публичните изпити получавах похвала и първа награда.

Това беше достатъчно, за да обърна вниманието на училищните настоятели върху себе си, които с удоволствие започнаха да виждат в мене бъдеща учителка.

Обстоятелствата от всички страни ми благоприятстваха. Оставаше само едно – да получа съгласието на родителите си. Що се отнася до баща ми, то предварително можеше да се смята, че той няма да откаже това. Като свещеник, той – поради изключителните условия, които съществуваха в нашата родина – беше същевременно и един от най-ревностните дейци за просветното възраждане на българския народ. Многобройните училища, които бяха открити напоследък във всеки кът на нашата родина, дължаха своето съществуване на дейното участие на нашето духовенство.

Това беше така, защото разнообразните пречки, които измисляше турското правителство, за да ограничи или отслаби народното образование, винаги се парализираха от влиятелния глас на смелите защитници на неприкосновеността на религията.

Баща ми, всецяло предан на делото на народното просвещение, трябваше да посрещне с радост мисълта, че аз ще бъда негов наследник. Само майка ми можеше да се възпротиви на желанието на всички. Тя с нетърпение очакваше завършването ми на панагюрското училище, за да ми прехвърли част от домакинските грижи, които лежах върху нея. Както всички български майки, така и тя, както казваше, беше изпълнила добре своя дълг, като ми беше дала възможност да се изуча на четмо и писмо. След това обаче, според своите разбирания, тя имаше друга, по-важна грижа – да ме научи на домакинстване. Това е предмет, който всяка българка трябва да знае добре. Да не може да готви, да плете, да тъче, да шие и т.н., при нас беше немислимо. Така че единствената и заедно с това главна пречка зависеше от волята на майка ми.

Училищните настоятели знаеха всичко това и за осъществяването на общото желание решиха изкуст-

вено да въздействат на майка ми. Те възложиха на моята учителка да състави слово за предстоящия последен изпит, с което аз публично трябваше да благодаря на своите родители за всички положени от тях старания, след което да напомня за ползата, която учението ще принесе на нашето многострадално Отечество. Накрая трябваше да ги замоля от името на всички граждани да ми разрешат да продължа своето образование в някое друго училище, та с това да мога да поднеса и своя дял от необходимата жертва за бъдещото благо на нашата родина.

Речта, произнесена от 13-годишното момиченце, направи добро впечатление на всички присъстващи. От всички страни майките се хвърлиха към моята майка с молба да изпълни желанието ми, тъй като домакинството е нищо в сравнение с това, към което аз се стремя. Тя, разбира се, не можа да устои и веднага даде своето съгласие.

Наскоро между баща ми и панагюрските училищни настоятели започнаха преговори, които завършиха с това, че бе решено да ме изпратят в Железник (Стара Загора), тъй като тамошното училище по това време беше образцово в цяла България. За да не затрудняват родителите ми, които и без това трябваше да възпитават още няколко деца, моите съграждани изявиха готовност да осигурят всичко, което щеше да ми бъде необходимо до завършването на курса. Това щеше са стане при условие, че след това, като стана учителка в родното си място, аз ще внасям известна част от своето възнаграждение до пълното изплащане на всичко разходвано от мене.

Когато всичко беше готово за отпътуването ми, аз се сбогувах с майка си, която се просълзи, и заедно с баща си тръгнах на път. След пристигането ни в

Железник намериха, че съм подготвена за постъпване във втори клас, и ме настаниха в училищния пансион. Баща ми се върна вкъщи, а аз останах сама сред чужди и непознати за мен лица с твърдото намерение да се старая, за да оправдая очакванията на моите съражгани.

Тук аз скоро се убедих, че трябва само старателно да се уча и животът на чуждото място няма да бъде по-лош от къщи. И наистина, директорката и всички учителки вече през втората седмица започнаха да се отнасят към мен като към своя. Те ме обикнаха и започнаха всеки ден да ме обсипват с всевъзможни ласки и грижи, като същевременно се стараеха всячески за по-скорошното развитие на моите способности.

Така незабелязано минаваха дните, месеците и годините и аз постоянно преминавах в следния клас като първа ученичка. След четири години завърших пети клас или пълния курс на обучение в училището в Железник. Тук, по доста обширна програма, преподаваха закон божи, български език, математика, история, география, физика, физиология, педагогика, а освен това още и чертане, рисуване и ръкоделие. След като си взех последния изпит и получих не само свидетелство за завършване на курса, но и похвална грамота и награда, аз трябваше да се сбогувам с моите наставнички и с многобройните си познати, с които се бях сдружила доста през време на пребиваването си в Железник.

Особено тежка ми беше раздялата с онези от тях, с които членувах в женското дружество. С тях в свободното си от занятия време аз се посвещавах на всеотранна дейност според устава на дружеството. Неговата цел, както и на мъжките читалища, беше чрез четене на книги, списания и вестници да се просвещават бедните класи от населението и по такъв начин

да се пробужда в тях народностно съзнание. В това отношение аз добре изпълнявах своите задължения, за което можеше да се съди и по това, че при заминаването ми мнозина плачеха.

Но колкото и тежки да бяха последните минути на раздялата, те скоро трябваше да изчезнат от паметта ми и да отстъпят място на друго, по-мрачно чувство. Това е чувството, което неминуемо обхваща всеки ученик при преминаването му от затворения училищен живот в действителния, в предстоящата работа, особено когато той е морално и материално задължен, а същевременно с това се сблъсква с различни, често непреодолими трудности, които не му позволяват да изпълни своя дълг честно и добросъвестно.

След пристигането ми вкъщи баща ми и майка ми, които нарочно бяха дошли в Железник, за да ме вземат, не можеха да се нахвалят пред моите съграждани за успеха, който беше проявила тяхната дъщеря както в науката, така и в областта на народното възраждане. Техните разкази имаха обаятелна сила. Цял месец ме обкръжаваха тълпи от мъже, жени, старци и старици, които като че ли искаха да се убедят в моите, по техните думи, обширни познания, а между другото и да разберат какво се върши в другите градове и дали нашият град не е много изостанал от тях и т.н. Подобни посещения най-сетне ми станаха неособено приятни и аз започнах да се мъча да се избавя от тях с кратки и отривисти отговори, понякога давани и с нежелание. Баща ми забелязваше всичко това и веднъж неочаквано ме запитва: „Какво ти е, мое дете? Защо си така мрачна? Да не би на чуждото място да си престанала да ни обичаш и сега да тъгуваш по него?“ Аз се постарах да го разубея и заедно с това му изказах опасенията си, че при съществуващите обстоятелства едва

ли ще успея да оправдая надеждите, които ми възлага моят дълг пред родината. „Да – каза той, – след всичко това през тези четири години много нещо се промени, а за най-голямо съжаление училищната каса се изпразни напълно, така че сега са немислими радикални реформи. Но Бог ще помогне и ние ще се погрижим колкото е възможно, пък ти не се отчайвай и започвай с Бога напред.“

Вече беше време. Септември настъпи скоро. В най-близкия ден, както обикновено, училищните настоятели и по-първите граждани се събраха, за да подготвят условията с бившите учители и да поставят нови за мене. На това събрание поради ограничените средства ми предложиха възнаграждение от 3 100 пиастра годишно (210 рубли). аз охотно се съгласих и изявих желание да внасям половината от тях за изплащане на своя дълг, понеже при евтинията, която съществуваше, другата половина ми беше напълно достатъчна. Това до известна степен даде възможност на настоятелите да ми дадат и друга помощничка, тъй като от това се чувстваше много голяма нужда. По такъв начин 300 ученички вече имаха 3 учителки. В двете мъжки училища имаше 6 души учители на 500 ученика. Следователно и там, и тук несъразмерността беше твърде голяма, обаче с нищо не можеше да се помогне, тъй като ежегодните разходи за заплати и др. възлизаха на 45 000 пиастра (3 000 рубли). Тази сума се събираше изключително от доброволни пожертвования сред 8-хилядното население от нашия град. Други приходоизточници, както въобще и в цяла България, нямаше и не можеше да има.

Едва ли ще е интересно за читателя да влиза в подробности на нашия училищен живот, който беше навсякъде еднакъв, поради което може само да споменем,